

URDU DİLİ: TÜRK KÜLTÜRÜNÜN GÖZARDI EDİLEN MİRASI

Halil TOKER*

İn Urdu Language: The Rejected Heritage of the Turkish Culture Field

Urdu is a language being spoken by approximately two or three million people spread all over the world, especially living in Pakistan and India. Despite Urdu is a language unknown to general Turkish people and the researchs concerning the language are very limited in Turkey, it is a rich cultural and literary language and has a strong relation with Turks and the Turkish Culture. This study deals with the relations among Urdu and Turks alongwith their impact on the language.

Keywords: Urdu, Turkish heritage, Pakistan, Indian languages

Urduca ya da Urdu Dili, genelde dil isimlerinin konuşulduğu ülkelere eklenen ekler ile yapılmasının getirdiği alışkanlık yüzünden ilk etapta zihinlerimizde hangi ülkede konuşulduğuna bir gönderme yapmayan, bu sebeple de ülkemiz kamu oyu tarafından fazla tanınmayan bir dildir. Aşağıdaki satırlarda da göreceğimiz gibi ismini Türkçe'den almasına rağmen, bir ülke ile bağdaştırılamamasının getirdiği dezavantaja bir de ülkemiz ilmî çevrelerinde bu dille ilgili araştırmaların kısıtlılığı katılınca Urduca tanınmadan bir köşede kalmış gerek genel kamu oyu ve gerekse ilmî çevrelerde bizden uzak, bizim ile bağıntısız bir dil şeklinde telakkî edilmiştir.

Tabii ki durum sanıldığı gibi değildir. Bu dille haşır neşir olarak geçirilen yıllar sürecinde durumun "hiç de böyle olmadığı"; "adından tutun da, ortaya çıkarak gelişmesinin adım adım her safhasında Türk ulusunun ve Türk kültürünün izlerine rasladığımız" bir dilin bize bu kadar "yabancı" ve "gereksiz" telakkî edilmesinin kendi kültürümüze yapılan bir haksızlık, hatta redd-i miras sayılabileceği kanısındayız. Özellikle "Urdu dilinin" Avrupalı, Hintli ve Pakistanlı bilim adamlarının çalışmalarında tekrar tekrar "bizden çok şey" içerdiği gözler önüne serilirken. İşte bu nedenle bu çalışmamızda bu zengin ve köklü mirasın neden reddedilmemesi gerektiğini açıklamaya çalışacağız.

---

* Doç.Dr., I.Ü.Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü.

Urdu (Ordu) Dili: Türkçe'nin Bünyesinden Çıkan Bir İsim!

"Ordu (Hindistan'da yaygın bir şive şekli ile Urdu) Türkçe bir kelime olup, aslında "saray" demektir. Sarayda umûmiyetle hükümdar oturduğu için, bû tabirin, hakanın oturduğu şehir için de kullanıldığı görülmektedir (bk.Kâşgarî). Şark Türkçesi lugatlerinde bulunan "saray" yanında, kale, kaymakamının oturduğu yer (kaza merkezi) manaları da esas mananın daha sonraki idârî duruma uydurulmuş şekllinden ibarettir."¹ diyor Pakistan'ın ünlü bilim adamlarından Profesör Abdul Haq, *Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi*'nde tercümesi yayımlanan *Ordu/Urdu* maddesinde.

Profesör Abdul Haq'ın da belirttiği üzere, ülkemizde bu dile verdiğimiz Urduca, Türkçe'de kullandığımız ve hatta tarih sahnesine çıkışından itibaren Türk ulusu ile özdeşleşmiş bir kelime durumundaki "Ordu"nun Hindistan-Pakistan alt-kıtasında yaygın söylenişiyile "Urdu" şekline, dil ismi yapımında kullandığımız "-ce, -ca, -çe, -ça" yapım ekinin ilâvesiyle türetilmiş bir isimdir. Ordu kelimesi etimolojisine bakıldığında ise hangi dilden kaynaklandığı hususunda çok kesin bir bilgi yok gibidir. İsmet Zeki Eyüboğlu'nun hazırladığı *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*'nde bu kelimenin etimolojisiyle ilgili şu kayıt vardır:

"*ORDU*, moğ. ortu/ordo (sürü, topluluk) dan ortu/ordu... Türk dilinde or (yer, ar, taht)², *Uyg.* orta (sürü, topluluk), *tr.* orun (görev yeri, ar.makam), *lat.* ordo (birlik oluşturmak, düzen sağlamak), *rus.* orda, alm. armee, *fr.* armée, *gr.* stratos, *lat.* stratus, *fars.* erteş... *uyg.* ordu-orta (konak, saray, ordu)... Ordu-bozan, orduevi, ordugâh (fars. gâh/yer, konaklama yeri)..."³

Ordu kelimesinin etimolojisi kendi dillerine verilen isim olduğu için bazı Pakistanlı bilim adamlarının kafasını da kurcalamış ve kelimenin Türkçe kökenli olmadığı düşüncesini, I.I. Kâzî, 15 Aralık 1938'de Pakistan'ın Karaçi şehrindeki "Urduca Günü" nedeniyle düzenlenen konferansın açılış konuşmasında:

"Bu kelime Türkçe kökenli bir kelime değildir. Hatta urdu (ordu) Sindh dilinde de yığın ya da eşyâ zahireleri ve insan topluluğu için kullanılmaktadır ve bu kelime Arapların Sindh bölgesine gelişlerinden üç bin yıl önce dahi (bu dilde) yaygın biçimde kullanılmaktaydı.⁴ (Ancak) "urdu" kelimesi Sindh ya da Hind'de

1 Abdul Haq, *Ordu/Urdu*, IA., IX, 392.

2 İsmet Zeki Eyüboğlu Türk dilindeki "or" kelimesini açıklarken bunun "yer, kuruluş, birlik, yakma, tüketme, düzen, ölçü, biçim, kesme bildiren kök" anlamlarına geldiğini belirttikten köke gelen eklerle üretilen kelimeler arasında "ordu"yu da saymaktadır. bk. Eyüboğlu, İsmet Zeki, *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, İstanbul 1991, s.512.

3 a.g.e., s.513.

4 I. I. Kâzî "urdu" kelimesinin Sindh dilinde yüzyıllardan beri kullanıldığını iddia etmesine rağmen, Dr. Meyman 'Abdu'l-Macîd Sindhî'nin 1996'da yayımlanan *Lisânü-yât-ı Pâkistân* adlı çalışmasında, Urduca kelimesinin Türkçe'den geldiğini belirttiği gibi dahası Sindh bölgesinde günümüzde dahi Türk asıllı insanların yaşadığını ve yüz yıllarca önce gelen bu insanlar vasıtasıyla Sindh diline Türkçe kelimelerin girdiğini söylemektedir. (Sindhî,

ortaya çıkmadı, bu kelimenin ortaya çıkışı tarih öncesi dönemlere dayanmaktadır. Hint-Germen dilleri ile ilgili biraz bilgisi bulunanlar bunun İskandinavya, İran ve Hindistan'da (ki bu üç bölge Arîlerin vatanıdır) aynı zamanda kullanıldığını görecektir. Eski Norveç mitolojisinde "Urd" ya da "Urth" kader tanrıçasının adıdır. Öyle anlaşılmaktadır ki, doğu ve batıya göçlerinden önce dahi Hint-Germen dilleri konuşanlar arasında bu kelime yaygındı. Avesta ve Eski Farsça'yı incelediğimizde de bu kelime karşımıza çıkmaktadır... Öyleyse "Urd" Arî dillerinde kullanılan en eski kelimelerin biri olup günümüze kadar kullanıla gelmektedir... İşte beyler! Bu kelime "Urdu"nun kaynağıdır."⁵ sözleriyle dile getirmiştir.

Anılan şahsın bu yaklaşımı ilginç olmakla beraber, konuyla ilgili çevrelerde pek de taraftar bulmamıştır. Mavlavî Muhammad Husayn Âzâd'ın ilk Urduca edebiyat tarihi niteliğindeki ünlü Urduca şairleri tezkiresi *Âb-ı Hayât*'tan⁶ tutun da Pakistan'ın ünlü bilim adamı ve dilcilerinden Hâfız Mahmûd Şîrânî'nin eserlerinde⁷ ya da Urdu dili ve edebiyatı ile ilgili araştırmalarıyla tanınan İngiliz şarkiyatçı T.Grahame Bailey'in araştırmalarında⁸ bu dile isim olmuş "Urdu"nun hep Türkçe'ye ait bulunduğu dikkat çekilmiştir. Yine bu kelimenin dile alem olmadan önce asıl manalarıyla Hindistan'da ilk kullanılışının Babür'ün *Vekâf*'ne kadar geri götürülebilmesi ve bundan önce bunun ile ilgili Hindistan kaynaklarında bir iz bulunamaması⁹ kelimenin her hâlükarda Türkler'le birlikte bölgeye geldiği kanısını güçlendirmiştir. Yani bu dil adını Türkçe'den almıştır.

Tabî ki, dilin ortaya çıkışından itibaren bu dil için "Urdu" kelimesi kullanılmamış, bu dile çeşitli dönemlerde değişik isimler verilmiştir. Bunlardan ilki ve en yaygını "Hindî" ve "Hindvî"dir. Urduca'nın ilk şairlerinden sayılan Emîr Hüsrev-i Dehlevî'nin eserlerinde de, XVIII.yüzyılda Mîr Esar'in meşhur *Hâb ü Hayâl* mesnevisinde ve hatta XIX. yüzyılda Şâh Abdu'l-Kâdir'in Urduca'ya yaptığı *Kur'an-ı Kerim* tercümesinde dahi "Hindî" bu dile alem olagelmiştir. Yine Rehta, Pencâbî, Guçrî, Dekenî, Hindustânî gibi isimlerin de değişik dönemlerde karşımıza çıkmaktadır.

"Urdu"nun kullanıma girişinde ise bir önceki basamak "Urdu-yi Mu'allâ" terkididir. Önceleri Şah Cihan döneminin saray ve çevresinin fasih dilini halk di-

---

Meyman 'Abdu'l-Macîd, *Lisânyât-ı Pâkistân*, İslamabad 1996, s.89) Bu da göstermektedir ki, Sindh dilindeki bu kelimenin bu Türkler vasıtasıyla bu dile girmiş olması mümkündür. Çünkü kelimenin Türkler'in gelişinden çok önce yani uç bin yıl önce Sindh dilinde mevcut olduğuna, hatta o dönemde bugün var olan Sindh dilinin bulunduğu daire hiçbir delil bulunmamaktadır.

5 Salîm Ahtar, *Urdu Zabân kî Muhtasartârîn Târîh*, İslamabad 1995, s.46-47

6 Âzâd, Mavlavî Muhammad Husayn, *Âb-ı Hayât-Maşâhîr-ı Şu'arâ-yi Urdu ke Savânih-ı 'Umri*, Lahor 1991, s.21.

7 Salîm Ahtar, *Urdu Zabân kî Muhtasartârîn Târîh*, İslamabad 1995, s.47

8 Bailey, T. Grahame, *a History of Urdu Literature*, Lahor tarihsiz, s.5

9 Salîm Ahtar, a.g.e., s 49.

linden ayırmak için kullanılan bu terkipten zamanla imparatorluğun başkenti Delhi ile çevresinde konuşulan dili belirtmekte istifade edilmiştir.¹⁰ Daha sonraki dönemlerde ise terkinin "mu'allâ" kısmı düşerek "Urdu" kısmı bahsettiğimiz dilin adı olmuştur. Urdu'nun Urdu dili/Urduca anlamında kullanıldığının görüldüğü ilk yer ise ünlü Urduca şairi Mushafî (ö.1240/1824)'nin bir beytidir.¹¹

Türk Ordularının Gelişi Bir Dil Yarattı!

Urduca'nın adını Türk dilinden aldığından bahsettikten sonra, şimdi, dilin ortaya çıkışına biraz eğilelim.

Bir ordunun bir bölgeyi veya ülkeyi ele geçirmesi yeni bir dilin doğuşuna önayak olabilir mi? Bu soruya vereceğimiz cevap "Evet, olabilir."dir. En azından Urduca için! Çünkü Türk ordularının Hindistan alt-kıtasındaki fetihleri böyle bir dilin ortaya çıkışına sebebiyet vermiştir. Burada Hindistan'a gelen Türk ordularının Urduca'yı yoktan var ettiği gibi bir iddiada bulunmuyoruz tabî ki; zaten böyle bir iddia ilmî anlayışa da sığmaz. Ancak, günümüzde Pakistan'ın millî, Hindistan Müslümanlarının ortak kültür ve din dili durumundaki Urduca'nın kaynak dilinden ayrılarak yeni ve farklı bir dil şeklinde ortaya çıkışında bu olayın etkisi büyüktür.

T.Grahame Bailey, Urduca'nın ortaya çıkışını şöyle anlatmaktadır:

"1027 yılı Urduca'nın doğum tarihi kabul edilebilir. Çünkü 1027'de Gazneli Mahmut (salt.388-421/998-1030)'un Pencab'ı ele geçirmesi ile, Müslüman askerler bölgeye gelerek Lahor'a yerleşti. Resmî dilleri Farsça olan askerler, Pencapça konuşan yerli halkla ilişki kurarak onların dilini öğrendi. Ancak bu dili konuşurken birçok Farsça ve Arapça kelimeyi de Pencapça'ya sokmuşlar, böylece Urduca'nın ilk şekli teşekkül etmiştir. Bu hadiseden 160 yıl sonra bölge Muhammed Gûrî (ö.603/1206)'nin komutanlarından Kutbeddîn Aybek (salt.602-608/1206-1210), Lahor'da yerli halk ile karışmış ve Urduca'nın ilk şeklini konuşan Müslüman askerleri de yanına alarak 1193'te Delhi'yi istilâ etmiş, 1206'da ilk Müslüman Delhi hükümdarı olmuştur. Kutbeddîn Aybek'in getirerek Delhi'ye yerleştirdiği bu askerlerin diline, Delhi halkının konuştuğu Kharî Bolî'nin de eklenmesiyle bugünkü Urduca ortaya çıkmaya başlamıştır."¹²

10 Salîm Ahtar, *Urdu Adab ki Muhtasartârîn Târîh*, Lahor 1986, 14-38; Toker, Halîl, *Mirzâ Esedullah Hân Gâlib'in Hayatı ve Eserleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1992, s.13-16.

11 Anılan beyit şöyledir:

Hodâ rakkhey zabân ham ney sunî hey Mîr û Mirzâ kî

Kahin kis munh sey ay Mushafî "Urdu" hamârî hey

(Allah saklasın! Bız Mîr (Takî Mîr) ve Mirzâ (Sevdâ)'nın dilinin (fesahatını) ıştıttıktan sonra Urduca bizim dilimizdir nasıl deriz!) bk. *Urdu Adab ki Muhtasartârîn Târîh*, s.29

12 Bailey, T.Grahame, *Urdu: The Name and Language*, JRAS, Nisan 1930, s.391-392.

Bailey, her ne kadar Gazneli Mahmud ve emrindeki orduyu oluşturan askerlerin büyük bir kısmının ve Kutbeddîn Aybek'in Türk nesline mensup bulduklarından bahsetmemekteyse de Urduca'nın zuhuru ile ilgili sunduğu tarihsel süreç mantıklıdır. Gerçekten de Hz. Muhammed zamanından itibaren Müslüman Araplar önce Hindistan'ın Malabar sahillerine ayak basmış daha sonra İran'ın fethini takiben 711'de Muhammed b. Kâsım komutasındaki Müslüman Arap ordularının günümüz Pakistan topraklarında kalan Sindh bölgesini fethi Gazneliler'in Hindistan'a yönelmelerinden öncedir önce olmasına fakat bu tarihten Gazneliler'in bölgede yaptığı fetihlere kadar geçen yaklaşık iki yüz-üç yüz yıllık dönemde anılan bölgelerde Urdu diline ait hiçbir ize raslanmamaktadır. Aksine Sindh bölgesinde bugün de konuşulan Sindh dili ortaya çıkmış ve Arapça'nın yoğun etkisi altında kalmıştır. Urduca hakkında rastladığımız ilk bilgiler ise Gazneli Mahmud'un Pencab'ı ele geçirmesinden sonraki dönemlere rastlamaktadır ve kendisinin bu dille bir divanı bulunduğu zikredilen ilk şair olan Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân (ölm. 515/1121) Gazneli devri şairlerindedir.¹³ Gazneliler'in bölgeye gelişlerinin Urduca'nın ortaya çıkmasında muharrik durumunda olduğunu gördük. Daha sonraki dönemlerde de Türk asıllı komutanlar yönetimindeki orduların Hindistan içlerine doğru hareketleriyle konumuzu teşkil eden dil orduların gittiği her yere yayılmış ve yayılıcıka gelişerek zengin bir edebiyat dili hâlini almıştır. Günümüzde de Urduca'nın Pakistan ve Hindistan bölgelerine bir göz attığımızda, bu bölgelerin Türk ordularının gittiği ve devlet kurdukları bölgeler olduğu göze çarpmaktadır.

Yukarıda değindiğimiz gibi Türk ordularının gelişi Urduca'nın ortaya çıkıp gelişmesini sağlamıştır ancak yoktan da var etmemiştir. Tabiidir ki bu dilin türediği kaynak bir dil olmalıdır. Bu kaynak dilin hangi dil olduğu konusu Hint, Pakistan ve Avrupalı müsteşriklerin kafalarını kurcalayan ve hâlâ kat'î bir sonuca vardırılamayan bir sorundur. Bununla ilgili olarak Urduca'nın Pencap bölgesinde Pencap dilinden, Sindh bölgesinde Sindh dilinden, Delhi ve çevresinde konuşulan Kharî Bolî, Brac Bhâşâ, Hariyânî gibi dillerden ve hatta çağdaş Hint dillerinden birçoğuna kaynaklık etmiş bulunan Suraşeni prakrit dilinden türediğini ileri sürenler olmuş¹⁴, fakat bu fikirleri ileri sürenlerin hiçbiri bir diğerinin görüşünü kabul etmediğinden Urduca'ya kaynaklık eden dil konusu şimdye kadar havada asılı kalmıştır.

Üç Türk: Üç İlk

Urdu edebiyatında biraz sonra bahsedeceğimiz üç Türk kimdir ve bu dil için önemli nasıl bir ilk üye imza atmışlardır?

13 'Avfî, Muhammed, *Lubâbu'l-Elbâb*, (nşr. Edward G. Browne), Londra 1906, II, 265.

14 Urduca'nın türediği diller hakkındaki tartışmalarla ilgili olarak geriş bilgi için bk. Âzâd, a.g.e., s.6-24; Mas'ûd Husayn Hân, *Mukaddima-i Târîh-i Zabân-i Urdu*, Aligarh 1995; Salîm Ahtar, *Urdu Adab ki Muhtasartarîn Târîh*, s.39-72, *Urdu Zabân ki Muhtasartarîn Târîh*, s.59-99; Mırzâ Halîl Ahmad Beg, *Urdu ki Lisânî Taşkil*, Aligarh 1990, 13-46.

Karşımıza çıkan ilk isim Ebu'l-Hasan Emîr b. Seyfe'd-Dîn Mahmûd Şemsî, daha yaygın ve üne kavuştuğu isimle Emîr Hüsrev-i Dehlevî'dir. Babası Laçın aşiretine mensup bir Türk olup Cengiz Han'ın saltanatı sırasında Hindistan'a gelerek Patiala'da yerleşmiş ve oğlu Emîr Hüsrev henüz dokuz yaşındayken vefat etmiştir. Son derece yetenekli bir kişi olan Emîr Hüsrev, Delhi hükümdarlarının teveccühünü kazanmış ve birbirini takiben yedi hükümdarın hizmetinde bulunmuştur.¹⁵ Farsça'nın Hindistan'da yetişmiş önde gelen şairlerindedir. Eserlerinin çoğunu Fars dili ile yazmasına rağmen, *Nâh Sipîhr* isimindeki Farsça mesnevisinde Türkçe'nin Hindistan'da yayılışı hakkında verdiği bilgiler gerçekten ilginçtir:

Türkçe'nin şöhreti şu yüzden oldu kesin:
Çoğu hükümdarı Türk oldu çünkü yer kürenin

Şahın sözünü ezberleyince nedimler
İnsanlar bunu tutup cihânda masal hâline getirdiler.

Hind'in kâidesi şudur sözde:
Hindvî (Urduca) idi dili eski günlerde;

Oğuzca ve Türkçe ağızdan ağıza yayıldı
O zaman Farsça'nın adı mı vardı?¹⁶

Emîr Hüsrev, Urduca'da nasıl bir ilke imza atmıştır? Bunun cevabı onun *Hâlik-bârî* adlı mesnevisinin günümüze kadar ulaşabilmiş ilk Urduca manzum eser olmasıdır.¹⁷

İkinci isim; Sultan Muhammed Kulî Kutubşâh (salt.988-1020/1580-1611)'inkidir. Hindistan'ın Dekken bölgesinde kurulan Dekken Türk Sultanlıkları'ndan, Hemedan Şahı Üveys-kulî'nin oğlu Sultan Kuli Kutubşah (salt.924-950/1518-1543) tarafından tesis edilen Kutubşâhî devletinin hükümdarlarından-
dır. Yönetimde bulunduğu 1580-1611 arasında geçen dönem Dekken'in altın dönemlerinden biri kabul edilmektedir. Saltanatı sırasında Haydarâbâd şehri kurulmuş, şehirler imâr edilerek sulama sistemleri düzenlenmiştir. Bu faaliyetlerinin yanında âlim, şair ve edebiyatçıları, özellikle yerel menşeli olanları desteklemesi Urdu dilinin Dekken lehçesinin gelişiminde önemli rol oynamıştır. Muhammed Kuli Kutubşâh aynı zamanda yetenekli bir şairdir. Onun ilklığı ise Urduca'nın di-
van sahibi ilk şairi olmasından ileri gelmektedir.¹⁸

Üçüncü isim ise; 1797-1869 yılları arasında yaşamış ünlü bir şair olan Mirzâ Esedullah Hân Gâlib'tir. Gâlib Türklük bilinci son derece güçlü bir şahsiyettir. Bu belki kendisinin *Kâti' Burhân* adlı eserinde bir rivâyetten nakille belirttiği gibi Büyük Selçuklu Devleti hükümdarlarından Sultan Melikşah (salt.465-

15 Türkmen, Erkan, *Emir Husrev-i Dehlevî'nun Hayatı, Eserleri ve Edebî Şahsiyeti*, Ankara 1989.

16 Türkmen, Erkan, "Türkçe ile Urduca Arasındaki İlişkiler", *Türk Dili*, nr. 397, Ocak 1985, s. 27.

17 a.g.e., s. 47-48; Salîm Ahtar, *Urdu Adab ki Muhtasarâtârîh Târîh*, s. 19-22

18 Camîl Câlîbî, *Târîh-i Adab-i Urdu*, Lahor 1987, I, 383-384

485/1072-1092) yoluyla Tuğrul Bey (salt.432-455/1040-1063)'e ve ondan da Türk mitolojik kahramanları Efrasiyab, Peşeng ve Tur'a kadar varmasının¹⁹ verdiği gurur belki Hindistan'da saygı duyulan bir kavim konumundaki Türk kavmine mensubiyetin getirdiği saygınlık ve belki de Türklüğün Babürlü devlet hizmetlerinde işlerin kolaylaştırması-ki Gâlib'in dedesi Kokan Beg, bir grup adamıyla birlikte Semerkand'dan Hindistan'a gelerek Türkçe'den başka bir dil bilmemesine rağmen önce Lahor Valisi Mîr Mû'înü'l-mülk, onun ölümünü takiben II.Şâh 'Âlem'in veziri Zülfikârû'd-devle Mirzâ Necef Hân (ölm.1782)'ın hizmetinde rahatlıkla kendisine görev bulabilmiştir- gibi çeşitli sebeplerin neticesi olabilir. Her ne sebeple olursa olsun yoğun bir Türklük bilincine sahip bulunan Gâlib bu bilincini Farsça bir kıt'asında şöyle yansıtmaktadır:

Gâlib! Turan'ın temiz toprağından olduğumuz için,
Şüphesiz yüce ve şerefli bir soya sahibiz.

Türk evlâdıyız ve
Kavmin ulularına dayanmakta nesebimiz.

Türkler'in Aybek boyundanız
Ve aydan on kat daha fazla mükemmeliz.

Atalarımızın sanatı çiftçiliktir,
Semerkand'ın emirzâdelerindeniz.²⁰

Gâlib'in Urdu edebiyatındaki ilklği ve önemine gelince; o Urdu şiir dilini sadece aşk, güzellik ve bazı mistik konuların işlenebildiği bir dil seviyesinden en yüce felsefi, irfanî ve siyasî fikirleri ifade edebilecek seviyeye çıkaran ilk şair olmasıdır. Yine onun Urduca mektupları Urdu nesrinin en seçkin örneklerinden kabul edilmekte olup Urduca mektup yazımında yeni bir tarzın başlangıcı şeklinde günümüzde dahi okullarda okutulmaktadır.

Burada Urduca için ilkleri sıralarken bu edebiyat için başka bir ilki bu listeye eklemek uygun düşer sanırız. Bu ilki gerçekleştiren ise, orijin itibarıyla Türk neslinden gelmemesine rağmen Türkler'e beslediği büyük sevgi ve hayranlık yüzünden adına "Yıldırım"ı ekleyen Saccâd Haydar Yıldırım (1880-1943)'dir. Türk öykücülüğünün etkisi altında kalarak Türkçe'den çeşitli çeviri ve adaptasyonları bulunan Saccâd Haydar Yıldırım'ın ilklği ise 1900'de yayımlanan *Naşa ki pahli tarang* (İlk coşku kıpırdısı) adlı öyküsünün modern anlamda ilk Urduca öykü olmasıdır.²¹

19 Türkmen, Erkan, "Asadullah Han Galib'in Hayatı ve Eserleri", *Türk Dili*, nr. 412, Nisan 1986, s.342.

20 Bk. Gâlib, Mırzâ Esedullah Han, *Kuta'at, Rubâ'iyât, Terkib-i Bend, Terci'-i Bend, Muhammes*, (nşr.Gulâm Rasûl Mıhr), Lahor 1969, s.3.

21 Farmân Fatıhpûrf, *Urdu afsâne aur afsâna-nigâr*, Karaçi 1982, s.13-14, Anvar Sadîd, a.g.e., s.371-373; Toker, Halil, *Pakistan-Hindistan Oyküleri-Seçkiler*, İstanbul 2000, s 9.

Ayrıca Dag Dehlevî, Sâlik ve son Babürlü hükümdarı Bahâdır Şah Zafer gibi adını bir liste hâline getirebileceğimiz birçok Türk asıllı şair Urdu dili ve edebiyatına hizmet etmiştir.²²

Urdu Dil ve Edebiyatında Türkler

Yıl 1628. Aynı yıl Urduca'nın gelişim sürecinde ortaya çıkan en güzel ve meşhur aşk mesnevilerinden *Çandar Badan û Mâh Yâr*, Mukîmî adlı Dekkenli bir şair tarafından kaleme alınır. Hindu bir racanın kızı Çandar Badan'in ticaretle uğraşan Mâh Yâr adlı Müslüman bir gence aşkı ve iki aşğın ölümüyle sonuçlanan olayların etkili biçimde dramatize edildiği bu mesnevide, Mâh Yâr'ın Çandar Badan'e aşkını açıkladığı zaman Çandar Badan'in ikisinin aşklarının imkansızlığını göstermek için söylediği şu söz ilgi çekicidir:

*Hindu ben nerede ve sen Türk nerede!*²³

Bu mısradaki Türk kelimesinden gencin Türk olduğu sonucu çıkarılabilir. Erkek kahramanın Türk olduğunu düşünmesek dahi-çünkü Hindistan'da "Türk" kelimesi "Müslüman" anlamında yaygın bir şekilde kullanılmaktadır²⁴ -Türk isminin kullanılması bölgedeki Türk etkisinin göstergesi ve Urdu edebiyatına yansımalarıdır. Daha sonraki asırlarda, özellikle İngilizler'in Hindistan'da yönetimi ele geçirip 1857'deki "Sipahî Ayaklanması" adıyla meşhur ayaklanmanın bastırılarak son Babürlü hükümdarı II.Bahâdır Şah Zafer'in Burma'nın başkenti Rangun'a sürgüne gönderilmesi ve bu devlete son verilmesinden²⁵ itibâren bölge Müslümanları o dönemde tek özgür İslâm ülkesi durumundaki Osmanlı Devleti'ne yüzlerini dönmüşler ve kurtarıcı olarak telakkî ettikleri Türkler'in dertleri ve sıkıntıları kendi sıkıntı ve dertleri gibi²⁶, birçok defa kendi çektikleri sıkıntılarında da önemli kabul etmeleri²⁷, tabiyatıyla Urdu edebiyatında da kendini göstermiş,

22 Bu hususta daha geniş bilgi için bk. Toker, Halil, *Hindistan'da Farsça ve Urduca Şiir ve II.Bahadır Şah Devri Şairleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1995.

23 A.Hamîd, *Urdu Şi'ir ki Dâstân*, Lahor tarihsiz, (ikinci bölüm) s.3-18.

24 Sadiq A.Gill, "The Genesis of Socio-Economic Hindu-Muslim Separatism in India", *Journal of the Research Society of Pakistan, University of the Punjab (JRSP)*, Lahor Nisan 1990, cilt.XXVII, sayı.2, s.2.

25 Bayur, Y.Hikmet, *Hindistan Tarihi*, III, 303-317; ayrıca Pakistan ve Hindistan kaynaklarında "Birinci Özgürlük Savaşı" adıyla geçen bu ayaklanma hakkında geniş bilgi için bk. Muhammad Şafî, *1857*, Lahor 1957; Sâ'îd Osmân Rabbânî-Muhammad İkrâm, *Bunyâdî Mutâla'a-i Pâkistân*, Lahor 1985, s.34-35.

26 Hint-Türk ilişkileri hakkında daha geniş bilgi için bk.Özcan, Azmı, *Pan-Islamizm, Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1914)*, İstanbul 1992; Öke, Mım Kemal, *Hilafet Hareketleri*, Ankara 1991; A.Shakoor Ahsan, "Turkish Impact on the History and Culture of Pakistan", *JRSP*, aynı sayı, s.17-28.haftalık

27 Bu hususta İstanbul'da Türkçe, Arapça, Urduca yayımlanan haftalık *Cihân-ı Islâm* adlı gazetedeki uzun yazıda Peşaver'de yaşayan dul bir kadınla ilgili anekdot konunun açıklanmasında yeterli olacaktır sanırım. Olay şöyledir: "... Biçârelerin kalb-i hazînleri Trablusgarb harbiyle

Osmanlı devleti, hilâfet, Türkiye ve Türkler hakkında yazılan kitaplar, makâleler, şiirler giderek artmıştır. 93 Harbi, Balkan ve Trablus savaşları Urdu edebiyatında geniş yer tutmuş, Birinci Dünya Savaşı ve ardından Kurtuluş Savaşı sırasında Türkler ve kahramanlıkları destanlaştırılmış Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurucusu Mustafa Kemal Atatürk kurtarıcı bir önder karakteriyle Urduca hikâye ve şiirlerle yansımıştır.²⁸ Büyük filozof-şair Muhammed İkbal'in *Tulû'-i İslâm* (İslâm'ın Doğuşu) adlı şiiri bu tür şiirlerin en güzel ve etkileyici olanlarından²⁹

Bu durum hâlen günümüzde de sürmektedir. Türkiye'de meydana gelen bir hâdise derhal Pakistan basınına yansımakta, Pakistan ve Hindistan'lı yazarların basılan gezi notlarının çoğunda Türkiye yer almaktadır. Hatta Pakistan'da basılan Urduca ilk okul kitaplarında Türkiye ve Atatürk'ü tanıtan parçalar vardır. Pakistan'dan başka bir ülkenin okul kitaplarına bu türden bizi anlatan parçaların girmesi mümkün müdür?

Son bir örnek; Hamdard Üniversitesi tarafından Hakîm Muhammad Sa'îd'a hazırlatılan *Turkî: Pâk û Hind ki Tahrîrûn meyn* (Türkiye: Pakistan ve Hindistan Yazılarda) adlı bibliyografik çalışmada, bu çalışma çok etraflı bir araştırma olmamakla ve daha çok birkaç gazetede ki makalelerden faydalanılmış bulunulmakla beraber, 980 Urduca, 170 İngilizce yazının kaydı yer almaktadır.³⁰ Bu en basit bir örnektir. Dikkate değer nokta ise kendi dilimiz dışında, hiçbir dünya dilinde Türkiye ve Türkler ile ilgili bu kadar olumlu, bu kadar lehte yazı ve çalışma görülemeyeceğidir. Kısaca, eğer Urdu edebiyatında Türkiye ve Türkler ile ilgili etraflı bir araştırma yapılırsa, hacimli bir çalışmanın ortaya çıkacağında şüphe yoktur.

Urduca'yı Öğrenmeli midir?

Urduca'yı öğrenmek gerekli midir, değil midir? Urduca ile Türkler arasındaki ilişkinin yalnızca bazı yönlerine değinebildiğimiz yukarıdaki satırlar görüldükten sonra bu soruya "Hayır! Gereksizdir." demek sanırsanız pek insafli bir cevap olmayacaktır.

---

mutelem iken Balkan muharebesinin de zuhûrunu içiterek elemeleri tezâ'uf etti. Gunde iki defa yemeği bir defaya indirdiler. Et yemeği bırakıp mercimek yediler. Şu tarz iktisâd ile tasarruf edebildikleri parayı i'âne verdiler....Peşaver'de diğer dul bir kadın da hiç bir şeye mâlik olmadığı için i'âneye iştirâk edemediğinden melûl ve mahzûn olarak yetim olan oz evlâdını i'âne encümenüne götürüp "Fakirim, bir şeyim yok kî i'âneten vereyim; elimden gelen şu oksuz ciğerpâremi din kardaşlarım uğruna kebş-i İsmâil gibi fedâ veya ihdâ etmektedir. Rica ederim kabul edin beni mahzûn etmeyin."... Cihân-i İslâm, İstanbul 27 Cemâdiyelülâ 1332/10 Nisan 1330, sayı 3, s.5.

28 Türkmen, Erkan, "Urdu Edebiyatında Atatürk", *Türk Dili*, nr. 407, Ankara Kasım 1985, s.316-336

29 Eşref, Ahmed Bahtiyar, "İkbal ve Türkler", *Türkçe İktisat*, Lahor 1993, s.47-54.

30 Hakîm Muhammad Sa'îd, *Turkî: Pâk û Hind ki Tahrîrûn meyn*, Karaçi 1987.

Her şeyden evvel, değil Urduca gibi bizim kültür mirasımız durumundaki bir dili, hatta yaşadığımız dünyanın en uzak köşelerinde konuşulan bir kabile dilinin, daha da ilerisi bugün kullanılmadığından ölü dil sayılan Latince, Sanskrit'in bile öğrenilmesinin ufku geniş ve dünya düzeninde etkili bir konum edinmek isteyen güçlü bir devlet için birçok sosyal, kültürel, politik ve ekonomik yararları vardır. Bunun yanında, sadece İngilizce, Fransızca, Almanca türünden günümüzde popüler dillerin birini veya ikisini iyi bir şekilde bilmek, bazıları tarafından sanıldığı gibi, millî amaçlara hizmette yeterli değildir. Durum böyle olsaydı Amerika, İngiltere, Fransa ve Almanya gibi bu dillerin konuşulduğu ülkelerin üniversite, dil akademileri ve çeşitli kuruluşlarda dünyanın hemen hemen tüm dillerinin, hatta Afrika ve Asya kıtalarının en unutulmuş köşelerindeki bin iki bin kişilik kabilelerin dilleri öğretilmez, bu iş için büyük miktarda bütçeler ayrılmaz, yoğun mesai harcanmazdı. Tabii ki, bu devletler çeşitli dillerin öğrenilmesi ve öğretilmesindeki yararları görerek bundan faydanmışlardır.³¹

Urduca'ya gelince, bu dil ne bin iki bin kişilik gelişmemiş bir kabile dili ne de bizimle uzaktan yakından bir bağlantısı bulunmayan yabancı bir dildir. Aksine, bu dil Pakistan, Hindistan ve Bangladeş'te yaklaşık iki yüz üç yüz milyon kişinin konuşup anlayabildiği, ve bizimle yakından alakalı yaygın ve köklü bir kültür dilidir. Urduca'yı bilmenin dost ve kardeş kabul ettiğimiz Pakistan'ı, hatta Hindistan ve Bangladeş'i tanıyarak daha da yakınlaşmakta büyük etkisi olacaktır. Ayrıca bunun ülkeler arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesinin yararları açıktır. Unutulmamalıdır ki; mükemmel bir İngilizce'nin halledemediği bir meseleyi ya da açamadığı bir kapıyı, gidilen ülkenin dilinde söylenen, vevki kırık dökük olsun, birkaç cümle halledebilmekte ve kapıları ardına kadar açabilmektedir.

31 Bir zamanların "Üzerinde Güneş Batmayan İmparatorluk" ünvanını taşıyan İngiltere'yi göz önüne getirelim. Bu devlet günümüzde ortak dünya dili konumuna sahip İngilizce'nin anavatanı olmasına, ele geçirdiği her bölgede kendi dilini yaymasının yanında, gerek ülkesi içinde gerek sömürü konumundaki ülkelerde, o bölgenin mahallî dilinin öğretildiği-özellikle kendi memurları için- müesseseler kurmuş, bundan da en geniş ölçüde faydalanmıştı. Örneğin Hindistan'da daha 1800 yılında Fort William Collage adlı bir kuruluşu hayata geçiren İngiltere, burada Urduca, Sanskrit, Arapça ve Farsça öğretimini başlatmış (bk.Muhammad Sadiq, *a History of Urdu Literature*, Londra 1964, s.210-212), akıllı bir manevrayla Müslüman ve Hındular'ın ortak dili konumundaki Urduca'dan, alfabe değişikliği ve Urduca'daki Arapça, Farsça kelimelerin dışlanarak yerine Sanskrit eşdeğerlerinin getirilmesiyle, Hintçe'nin teşekkül edip gelişmesine önayak olmuş, yarattığı bu dil ayrımı, iki toplum arasındaki temel sorunlardan biri hâline gelmiştir. Kısaca mahallî dillerin öğrenilmesi ve öğretilmesinden faydalanmıştır. Urduca-Hintçe üzerindeki tartışmalar hakkında geniş bilgi için bk.Ghulam Hussain Zulfiqar, *Select Documents on National Language*, Islamabad 1985, cilt 1, bölüm 1.